A FACE „A NAȘTE" („ENGENDRER")

ȘTEFAN GIOSU

1. Verbul *a face* este sinonimul popular al lui *a naște* („engendrer"). Alte sinonime, ca *a făta, a prăsi, a da pe vatră, a pui(a), a hălădui, a rodi, amîntu, nfașu* etc. au caracter dialectal, regional sau local.

A face „a naște" („engendrer") este cunoscut în toate dialectele românești. Numai sporadic se folosește și reflexivul *a se face* pentru *a se naște* („naître").

Dicționarele și în primul rînd cel al Academiei [1] consemnează, evident, și sensul „engendrer" al verbului *a face*. Informațiile de aici sînt însă insuficiente pentru a se vedea raportul dintre verbul *a naște* și sinonimul *a face*. Un studiu minuțios al acestui sinonim trebuie făcut, de aceea, cu alte materiale. Este vorba de unele hărți din ALR II, vol. I, de materialul, atît de bogat, adunat pentru NALR (ALRR) cu întrebarea nr. 525 (*Femeia*) *naște* [2], de indicii care însoțesc diverse ediții de texte vechi românești sau alcătuiți separat și încă nepublicați, de texte folclorice etc.

Întrebarea 525 din chestionarul NALR urmează celei referitoare la (*Femeia*) *însărcinată*, fiind formulată astfel: „Și după nouă luni ce zici că face?" În anchete însă întrebarea a suferit mici modificări, ca: „Și după nouă luni ce zici că face femeia însărcinată?" (NALR–Oltenia); „O femeie care așteaptă să aibă un copil, după nouă luni ce zici că face?" (ALRR–Transilvania).

La formularea întrebării privind (femeia) *naște* s-ar fi putut evita cuvîntul *face*, știindu-se destul de bine că răspunsul poate fi nu numai *naște*, ci și *face*.

---

[1] *Dicționarul limbii române*, Tomul II, Partea I, *F–I*, București, 1934, s. v. *face*–V / 1.

[2] Materialul nepublicat încă (planșe cu MN, fișe din caietele de anchetă, copii ale hărților respective, liste privind ocurențele celor două verbe etc.) ne-a fost pus la dispoziție de Petru Neiescu, Ionel Stan, Viorel Bidian, Teofil Teaha, Ion Nuță, Ion A. Florea. De asemenea, N. Saramandu și Elena Scărlătoiu ne-au comunicat unele constatări privind anchetele pe care le-au efectuat în Peninsula Balcanică sau în Dobrogea. Ne este deosebit de plăcut să le adresăm tuturor, și aici, mulțumirile noastre cele mai sincere.

BDD-A1352 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:19 UTC)

Cu toate acestea, nu credem că felul cum a fost pusă întrebarea i-a putut determina pe subiecţi să-l prefere lui *naşte* pe *face*, sinonim care, lucru ştiut, este foarte frecvent în graiurile populare. O dovadă în acest sens ar fi şi faptul că în 244 de localităţi informatorii au precizat că *face* este „vechi" sau că este folosit de „bătrîni" şi că *naşte* este „recent" sau folosit numai de „tineri" [3].

2. Într-adevăr, în multe graiuri populare se spune, de exemplu, *ea a făcut aseară* în loc de *ea a născut aseară*. Se spune apoi, curent, *de cînd m-a făcut mama, de cînd l-a făcut (ma)mă-sa*. În dicţionarul citat, al Academiei, s. v. *face*–V/1 se dau mai multe exemple din texte. Reproducem aici cîteva: *Femei stearpe făcea cuconi* (Dosoftei); *Nu se împlineşte bine anul şi femeia lui Ipate face un băiat* (Creangă); *Bătu la portiţă, se rugă să o lase înăuntru să se odihnească mai cu seamă că îi şi abătuse să facă* (Ispirescu).

Pentru dialectele sud-dunărene reţinem: *ţo sîm facut* „eu m-am născut" [4], *ăn căsta căsa ţe facut* „s-a născut în această casă" [5] din istroromână, *feasi doi ficior* [6] din meglenoromână, sau *nă oară mi feaţe mu-mea* „o dată m-a născut maică-mea", *cîţ s-au faptă* „cîţi s-au născut" [7] din aromână.

Termenul de bază în dacoromână este, evident, *a naşte*. Acest verb, păstrat cel mai bine dintre ariile sud-dunărene în dialectul istroromân, apare rar în aromână [8] şi este aproape dispărut în meglenoromână [9], locul lui luîndu-l, în timp, diverse sinonime dialectale sau regionale, de origine latină (la aromâni) sau de alte origini (la meglenoromâni şi istroromâni).

De asemenea, în graiurile populare se foloseşte, adesea, *facere* pentru *naştere*. Se spune, astfel, curent, *durerile facerii*. Sînt semnificative răspunsurile înregistrate în unele puncte în anchetele pentru ALR II la întrebarea 2650 („Cum

[3] Avem în vedere, în întreaga discuţie, şi harta 814 (*Femeia*) *naşte* din *Atlasul lingvistic moldovenesc*, volumul II, partea II, Chişinău, 1973 şi, bineînţeles, harta 211 (*Femeia*) *naşte* din ALRR–Maramureş, vol. I şi MN (*Femeia*) *naşte* din NALR–Oltenia, volumul II, p. 248.

[4] Vezi ALR II, vol. I, p. 71, MN *M-am născut*, pct. 02.

[5] Richard Sârbu, *Texte istroromâne*, cu un studiu introductiv „Istroromâna–azi" şi un *Glosar* în colaborare cu Vasile Frăţilă, Ediţia a II-a revizuită şi completată, Tipografia Universităţii din Timişoara, Timişoara, 1992, p. 101.

[6] Th. Capidan, *Meglenoromânii III. Dicţionar meglenoromân*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, [1935], s.v. *fac*.

[7] Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân. General şi etimologic*, Ediţia a doua augmentată, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1974, s.v. *fac*.

[8] Vezi Th. Capidan, *ibidem*. Pentru atestări, toate din diverse lucrări publicate, nu din graiurile vii, vezi Tache Papahagi, *op. cit.*, s.v. *nascu*. N. Saramandu ne informează că în anchetele efectuate în anii din urmă la aromâni, în Balcani şi în Dobrogea, nu a întîlnit nici o dată acest verb.

[9] Th. Capidan, *op. cit.*, s.v. *nasc*, precizează că acest verb i-a fost comunicat de Taşcu Papatanasi din Huma. Elena Scărlătoiu ne face cunoscut că acum termenul circulă în Ghevghelia, unde s-au refugiat meglenoromâni din Huma, după ce această localitate a fost distrusă de război. Dar şi aici, ni se comunică, *nasc* este concurat de *rudes*, de origine slavă, termen folosit peste tot la meglenoromâni.

BDD-A1352 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:19 UTC)

ziceți că a murit o femeie cînd moare născînd copilul?") [10] : (a murit) *de (în, din, la, de la, de pe) facere* (de copil) (pct. 53, 64 – jud. Arad, 279 – jud. Sălaj, 250 – jud. Cluj, 812 – jud. Gorj, 848 – jud. Mehedinți, 872 – jud. Dolj, 219 – jud. Bistrița-Năsăud, 791 – jud. Olt, 228 – jud. Harghita, 182 – jud. Brașov, 531 – jud. Bacău, 723 – jud. Ialomița, 514 – jud. Iași, 431 – jud. Bălți, 987 – jud. Constanța, 8 – Jugoslavia, 858, 958 – Bulgaria, 010 – la aromâni [11]), *din cauza facerii* (pct. 8 – Jugoslavia). Mai apar și răspunsurile (a murit) *din făcătură* [12] (pct. 310 – jud. Bihor) și *în făcare* [13] (pct. 316 – jud. Bihor).

3. Răspîndirea lui *a face* „engendrer" și cele cîteva puncte unde s-a notat *a se face* „naître" le putem vedea mai întîi consultînd harta amintită din ALR II, vol. I, apoi, din același volum, p. 71, MN *M-am născut* sau, din ALRM II, vol. I, harta 197 *M-am născut*. Astfel din harta 145 notăm: (a murit) *cînd a fost (a vrut) să facă (copil)* – pct. 157 (jud. Mureș), 833 (jud. Hunedoara), *din făcut* – pct. 130 (jud. Sibiu), *cînd a făcut* – pct. 47 (jud. Timiș), 141 (jud. Sibiu), *făcînd (copil)* – pct. 36, 76 (jud. Timiș), 272 (jud. Maramureș), 365 (jud. Suceava). Din MN-ul amintit și din harta 197 notăm, alături de *am născut* sau *m-am născut*, răspunsurile: *m-am (s-a) făcut* – pct. 29 (jud. Caraș-Severin), 53 (jud. Arad), 310 (jud. Bihor), 4 (Jugoslavia), *m-a făcut mama* – pct. 836 (jud. Mehedinți), 102 (jud. Alba), 250 (jud. Cluj), 551 (jud. Neamț), *sînt făcut* – pct. 723 (jud. Ialomița), 514 (jud. Iași), 958 (Bulgaria), apoi *omlu s-amintă, s-faţe* – pct. 010 (la aromâni) [14].

4. Chestionarul ALR nu a avut, de fapt, o întrebare specială pentru (femeia) *naște* așa cum cel al NALR nu are una privind *a se naște*. Așadar o imagine completă a răspîndirii lui *a face* ca sinonim al lui *a naște* „engendrer" putem realiza consultînd mai ales materialul adunat pentru atlasul lingvistic pe regiuni.

Din faptele de limbă adunate pentru NALR (ALRR), precum și pentru ALM, pe baza cărora am alcătuit și tabelul de mai jos, rezultă următoarele:

---

[10] Vezi ALR II, vol. I, harta 145 *A murit în naștere*.

[11] *Moare tu faţire*. La istroromâni (pct. 02) s-a notat *ŋ pyórod/t*, iar la meglenoromâni (pct. 012) *murĭ tu rudîrea*.

[12] Unele dicționare notează cuvîntul acesta (< *face* + *–ătură*) doar pentru „farmec", „vrajă (făcută cuiva)", „mijloc întrebuințat de vrăjitoare în farmacele lor". Reproducem un exemplu din ALRT II, p. 159, pct. 362 (jud. Maramureș): „Păhărúț cu șĭ /kirbătúră, / Cît îl puĭ la gúră cúră; / Gĭńĕșĭ /ki că-i cu *făcătúră*".

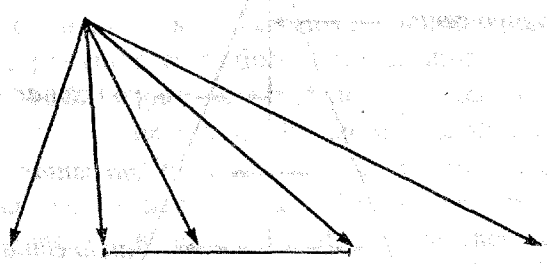
[13] Format din *face* + *–are*, cuvîntul nu este consemnat în dicționarele consultate.

[14] N. Saramandu ne informează că în anchetele sale nu a întîlnit nici o dată reflexivul de la *face*, dar că „e posibil să apară și *s-faţe*". Același cercetător ține să precizeze că pentru „a se naște" se folosește în aromână de obicei, *mi-amintu, mi aflu*, că sensul activ („engendrer") se exprimă mai ales prin *faţe*, acesta avînd „o răspîndire generală", la care se adaugă *amintă* și, uneori, *înfaşe* (*nfaşe*) și că în unele graiuri aromâne ca cele moscopolene, cele din Beala de Sus, Beala de Jos, Gopeș nu se folosește *amintă*, ci numai *faţe*.

BDD-A1352 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:19 UTC)

ierarhie, între limbile romanice: limba care are toate categoriile posibile și toate realizate și toate întrebuințate este portugheza, iar ultima limbă, cea care a redus verbul numai la nucleul sistemului verbal, este franceza. Și încă un lingvist din neștiință sau fiindcă ia franceza ca model de descriere, aplică tocmai sistemul francez, la celelalte limbi romanice, ceea ce nu duce, se-nțelege, la nimic sau duce numai la confuzii. Dacă vrem să descriem într-adevăr verbul romanic, trebuie să plecăm de la limbile care fac și întrebuințează toate distincțiile, și limba cea mai bogată este portugheza, unde totul e posibil și totul se întîmplă.

Altă categorie a verbului romanic, anume categoria de *fază*, exprimă totdeauna un raport între acțiunea verbului și momentul acțiunii însuși în care e considerată această acțiune. Putem considera acțiunea înainte ca ea să înceapă, în momentul în care începe, pe la început, pe la sfîrșit sau și după ce s-a terminat:

Și aici avem tot felul de perifraze în limbile romanice, cu aceleași verbe, în general verbe de mișcare, verbe de ședere, de stare, într-un moment iminențial, pentru că acțiunea nu a început: *sto per fare, estoy por hacer, stă să cadă* în limba română (ca *aceste rigi*, ale lui Ion Barbu, care *stau să pice*), adică acțiunea nu a început încă, însă este iminentă. Sau în alte cazuri, acțiunea se află la început: *vengo la fare, me pondo a hacer; mă pun pe făcut* sau *mă pun și fac*. Sau, de exemplu, toată acțiunea e terminată: *acabo de hacer, je viens de faire* (nu „vin", se înțelege, *viens* este numai auxiliar pentru această categorie), totdeauna în raport cu sistemul verbal.

Mai interesante încă sînt alte două analize care s-au făcut în limbile romanice și la care a participat și limba română, fără îndoială, nu sub influența limbilor occidentale, ci prin aplicarea acelorași principii de creație lingvistică: anume, ceea ce s-a întîmplat cu pasivul și ceea ce s-a întîmplat cu superlativul absolut în *-issimus*.

În latină, cum știm, pasivul era pe jumătate perifrastic (formele derivate de la perfect erau perifrastice); se spunea: *amor, amaris, amatus* „sînt iubit, ..."; *amatus sum, amatus es, amatus est* „am fost iubit, ...". Însă în latină nu exista nici o opoziție între formele sintetice și cele perifrastice; pur și simplu era același pasiv, nu se făcea distincția între cele două tipuri de forme. Ceea ce este

BDD-A1352 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:19 UTC)

mult mai important este că tot pasivul a devenit perifrastic în limbile noastre și faptul că pasivul romanic e un alt pasiv, nu pasivul latinesc. Aici s-a făcut o analiză foarte subtilă, fără îndoială în mod intuitiv, și numai ceea ce era relațional s-a exprimat prin perifrază. Anume, ceea ce ne închipuim ca pasiv în limba latină avea, din punctul nostru de vedere, trei funcțiuni diferite (pentru latini, se-nțelege, era o singură funcțiune de fapt), anume:

1. pasivul propriu-zis, adică acțiunea verbală văzută din punctul de vedere al obiectului: *Iulia amatur a Paulo;*

2. valoarea numită medie (să spunem, mai mult sau mai puțin un reflexiv): *Quia nominor Leo* „mă numesc, mă cheamă Leo";

3. valoarea zisă impersonală: *dicitur* „se zice"; această valoare impersonală se exprimă în același fel și la verbe intranzitive; *dormitur,* cum s-ar spune în latină, însemna „se doarme": *hic bene dormitur* „aicea se doarme bine".

Ce s-a întîmplat în limbile romanice? Pasivul nu a „devenit" perifrastic, ci s-a făcut o anume analiză. În primul caz, există totdeauna o relație cu agentul, chiar dacă nu se prezintă, nu e exprimat, agentul există; se spune atuncea: *Iulia es amada; Giulia è amata; Iulia e iubită* (de către cineva). Deci aicea avem totdeauna această relație cu agentul. În al doilea caz, nu este exprimată această relație. Deci nu putem întrebuința *soy llamado, sono chiamato, sînt numit,* fiindcă felul cum sînt numit nu este numele meu, ci sînt numit de cineva așa: *sono chiamato, soy llamado,* însemna „sînt numit de cineva așa". Aicea se utilizează formele *mă numesc, mi chiamo, me llamo* care nu sînt perifraze verbale; ci se utilizează aceeași formă ca pentru reflexiv sau, în portugheză, mai ales în răspunsuri, pur și simplu, forma activă: *chamo,* adică „mă numesc".

Pentru forma impersonală *dicitur,* unde nu există agent, nu avem un corespondent în *e spus,* sau *e zis, es dicho, e dirto,* ci în *se zice, se spune* sau, chiar mai mult, avem pentru anumite verbe, din latina vulgară deja, pur și simplu forma activă: *che dice qui?, que dice aquí?, ce zice cu acest nume aici?* În română, forma activă întrebuințată cu această valoare impersonală se realizează nu numai cu verbul *a zice* și cu verbul *a spune,* ci și cu verbul *a scrie: Ce scrie aici?* (și *Mai departe scrie-n carte!*), deci *scrie,* este folosit tot așa, impersonal, fiindcă nu *e scris* de cineva anume, ci este impersonal; atuncea deci *e scris* nu e pasiv, ci este un fel de nume predicativ, are valoarea de *estar escrito,* adică acest *scris* se prezintă ca și cum ar fi un adjectiv: „stă scris", „se află scris".

În celălalt caz, al s u p e r l a t i v u l u i a b s o l u t, precizăm mai întîi că acest superlativ a fost introdus în limbile romanice, de exemplu în italiană, în epoca umanistă și mai tîrziu tot din latină, însă și prin influența italiană, în spaniolă, în portugheză, în catalană și de-abia mai tîrziu în limba română. Dar

BDD-A1352 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:19 UTC)

astfel de aprecieri subliniază frecvenţa mare, la nivelul graiurilor populare, a lui *a face* şi, totodată, influenţa limbii literare, care preferă verbul *a naşte*, care, într-o zonă mai conservatoare, pare mai „şocant" în raport cu celălalt. Dar, totodată, din aceleaşi graiuri de peste Prut reţinem, de data aceasta cu privire la *a face*, menţiuni ca: *se zice şi o făcut, dar e cuvînt urît* (pct. 175), *e ruşinos* (pct. 148) sau *în rîs zic şi faşi* (pct. 87).

10. Dacă, aşa cum reiese din precizările de mai sus, *a naşte* este considerat literar, *a face* rămînînd în planul vorbirii populare, rezultă că *a naşte* se răspîndeşte tot mai mult în dauna celuilalt. Situaţia din Transilvania şi Crişana, unde frecvenţa lui *a naşte* o depăşeşte deja, deşi nu cu mult, pe cea a lui *a face*, este elocventă sub acest aspect. Reiese deci că graiurile sudice şi, o dată cu ele, textele literare şi vorbirea literară în general au putut constitui un model, determinînd această restrîngere a folosirii lui *a face* în graiurile populare. Aria lui *a face*, altădată mai compactă în nordul teritoriului dacoromân, a devenit, de aceea, cu vremea, discontinuă.

5. Trebuie remarcat că limba literară preferă verbul *a naşte* încă de la începuturile ei, norma aceasta fiind, deci, veche. Consultînd mai multe texte din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, am constatat că *a naşte* este mai frecvent decît *a face* şi că uneori acest sinonim nu apare deloc. Astfel în TC [16] *a naşte*, care este folosit destul de frecvent, are, în mai multe cazuri, sensul „engendrer". Cu acest sens *a face* este însă folosit o singură dată: *Elisafthei împlu-se vremea să facă* [17] (p. 101). În PO ambele verbe au o întrebuinţare mult mai mare. *A naşte* cu sensul „engendrer" cunoaşte aici 87 de ocurenţe, *a face* 17 atestări: *Şi Sit încă făcu un fecior* (p. 24); *făcu feciori şi feate* (p. 25). Apare în PO, însă numai o singură dată, şi reflexivul *a se face* „a se naşte": *şi se făcură ficiorii acestora după potopul apeei* (p. 38). În CV, cu numeroase apariţii ale lui *a naşte*, din care 34 cu sensul „engendrer", verbul *a face* are, din cele 600 de

[16] Folosim următoarele sigle: TC = *Tetraevanghelul tipărit de Coresi, Braşov 1560–1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicesti 1574*, Ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti, 1963; PO = *Palia de la Orăştie 1581–1582, Text - Facsimile - Indice*, Ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1968; PS = *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, Ediţiune critică de I.–A. Candrea, II. *Textul şi glosarele*, Atelierele Grafice Socec, Bucureşti, 1916; CV = Varlaam, *Cazania 1643*, Ediţie îngrijită de J. Byck, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1966, *Indice*, în manuscris, alcătuit de un grup de cadre didactice şi studenţi de la Facultatea de Litere din Iaşi. Litera *N* a fost redactată de Petru Zugun, iar *F* de Ioan Lobiuc; MB I, II = *Monumenta linguae dacoromanorum. Biblia 1688, Pars I, Genesis* (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproşu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roşian, Marietta Ujică), Iaşi, 1988; *Pars II, Exodus* (volum întocmit de aceiaşi autori, la care se adaugă Corneliu Dimitriu), Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1991.

[17] Simplificăm, acolo unde este posibil, transcrierea.

BDD-A1352 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:19 UTC)

ocurențe verificate de noi (acestea din totalul de 1074) doar o singură dată sensul „engendrer": *căci că Elisaftha era starpă și ficiori nu făce* (p. 459) [18]. În sfîrșit, în MB I, II, cu foarte multe atestări ale lui *a naște*, unele cu sensul „engendrer", nici una din cele 660 de ocurențe ale lui *a face* nu este folosită pentru „a naște".

6. Se mai impune o observație: româna este singura limbă romanică în care *a face* cu sensul „engendrer" are o răspîndire atît de mare [19]. În celelalte limbi romanice, care, spre deosebire de română, au moștenit din latină pentru „a aduce pe lume (un copil)" *ingenerare, parĕre* etc., dezvoltînd apoi și o serie de sinonime specifice (în franceză se spune, de aceea, *engendrer, enfanter, accoucher, mettre au monde* etc., în italiană *generare, partorire, figliare, dare alla luce* etc., în spaniolă *engendrar, parir, alumbrar, dar a luz* etc.), nu a fost nevoie ca verbele *faire, fare, hacer*, cu o întrebuințare atît de largă, ca și în alte limbi de altfel, să fie mult folosite și pentru „a naște".

7. În ceea ce privește româna, pe lîngă că nu a moștenit din latină alt verb pentru „a aduce pe lume (un copil)" credem că trebuie avut în vedere și faptul că *a naște* a însemnat și înseamnă încă și astăzi în unele graiuri nu numai „a naște" („engendrer"), ci și „a se naște" („naître"). Notăm două exemple din secolul al XVI-lea: *Iisus născu în Vitleemul Iudeilor* (TC, p. 40) [20]; *Cel ce te născu* (PS, p. 315). Bineînțeles, se folosea și *a se naște*: *Eu spre aceasta mă născui* (TC, p. 163). Pentru situația actuală putem consulta MN *M-am născut* din ALR II, vol. I, p. 71. În realitate însă, *a naște* cu sensul „naître", adică „a se naște" este mai răspîndit decît rezultă din ALR II, care are o rețea de puncte rară. Spre exemplu, pentru Dobrogea acest atlas consemnează sensul reflexiv al lui *a naște* doar în pct. 682 (jud. Tulcea). N. Saramandu, care a făcut anchete în această provincie, ne comunică: „în anchetele mele pentru NALR am întîlnit la dacoromâni, în mod frecvent, verbul *a naște* cu sensul de „a se naște" (de exemplu, *am născut* = „m-am născut")".

Așadar, *a face* s-a specializat, preluînd, în numeroase cazuri, sensul activ („engendrer") al lui *a naște*, fără însă a anula „perechea" *a naște*$_1$ „engendrer" – *a naște*$_2$, „naître", care continuă să mai fie cunoscută. Cazurile cînd *a face* „engendrer" are și formă reflexivă sînt, cum s-a văzut, cu totul sporadice. Nefiind nevoie de această pereche (*a face – a se face*), ea nu a căpătat răspîndire

[18] În schimb, *a face* este folosit, de altfel ca și în alte texte, de mai multe ori pentru „a crea", „a zămisli": *Ioachim și Anna era oameni bogați și feciori nu făcea* (CV, p. 383).

[19] Cum am precizat în § 1, alte sinonime au o întrebuințare restrînsă.

[20] Și pentru aromână *Codex Dimonie* ne oferă un caz cînd forma activă are valoare reflexivă: *yite născu di tru locŭ* „din pămînt răsări (= se născu) viță (de vie)" (Vezi Tache Papahagi, *op. cit.*, s. v. *nascu*). De ce *a naște* a însemnat în limba veche și mai continuă, în unele graiuri, să însemne și astăzi atît „engendrer" cît și „naître" (pentru „naître" se folosește însă mai frecvent *a se naște*) este o chestiune care va constitui obiectul unei cercetări aparte.

BDD-A1352 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:19 UTC)

nici la nord şi nici la sud de Dunăre. Din cele comunicate de N. Saramandu, reţinem şi faptul că „reflexivul nu este în aromână, în acest caz, mai frecvent decît în dacoromână".

8. În concluzie, prezenţa lui *a face* „engendrer" în toate dialectele limbii române este o dovadă că specializarea acestui verb a fost o necesitate. Aceasta se explică pe de o parte prin faptul că româna, spre deosebire de celelalte limbi romanice, nu a moştenit din latină vreun verb (*ingenerare, părĕre* etc.) care să exprime acest sens (vezi fr. *engendrer*, ital. *partorire* etc.), pe de alta prin dubla folosire, numai în română, a lui *a naşte* (< lat. *nascĕre*), activă şi reflexivă (aceasta din urmă cu valoare pasivă). Fr. *naître*, ital. *nascere* etc. înseamnă numai „a se naşte".

Preluarea de către *a face* a sensului activ al lui *a naşte* (pentru cel reflexiv existau atît *a naşte* cît şi *a se naşte*) nu a anulat însă, din unele graiuri, valoarea reflexivă a lui *a naşte*, considerată astăzi, cu drept cuvînt, arhaică şi folosită mai ales de către scriitori, cu valoare poetică.

Materialul din atlasele lingvistice româneşti arată că *a face* „engendrer" este concurat, tot mai mult, de *a naşte*, preferat de limba literară. Şi în limba literară veche *a naşte* era preferat, în acest caz, lui *a face*. Procesul răspîndirii lui *a naşte* nu este uniform. Se disting, de aceea, trei arii: una, mai conservatoare, discontinuă însă, în care *a face* este dominant, alta în care frecvenţa lui *a naşte* depăşeşte doar cu puţin pe cea a lui *a face* şi o a treia unde *a naşte* domină net.

Aşadar graiurile româneşti au cunoscut şi cunosc pînă astăzi perechile:

a face „engendrer" – *a naşte* $_1$ „engendrer"
a face „engendrer" – *a naşte* $_2$ „naître"
a face „engendrer" – *a se naşte* „naître",

evident, pe lîngă perechile:

a naşte $_1$ „engendrer" – *a naşte* $_2$ „naître"
a naşte $_1$ „engendrer" – *a se naşte* „naître"

Perechea *a face* – *a se face*, apărută sporadic, nu s-a impus, dovedind, şi sub acest aspect, unitatea limbii române.

În sfîrşit, adăugăm că pentru „naître" se folosesc, bineînţeles, în graiurile populare, adesea cu preferinţă, şi formele pasive: *a fi făcut, a fi născut, hiu amintat, hiu faptu* etc.

ROM. *A FACE* "TO GIVE BIRTH" ("ENGENDRER")

SUMMARY

Rom. *a face* in the sense of "to give birth (to a child)" (= Fr. *engendrer*) occurs in all Romanian dialects, a fact proving that the spreading of that specialized sense was a necessity. One explanation would be that Romanian, unlike other Romance languages, did not inherit any Latin verb (*ingenerare, părĕre*, etc.) with that sense (see Fr. *engendrer*, It. *partorire*, etc.).

BDD-A1352 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:19 UTC)

sînt verbe modale, nu se pot construi copulativ cu verbul conjugat și cu un complement direct; de multe ori, s-a interpretat verbul conjugat ca și cînd ar fi un complement direct al acestor verbe. Nu se poate spune: *Deve scrivere e due cento lire,* fiindcă *scrivere* nu este aicea complement, ci este verbul conjugat, determinat apoi de *deve.* Despre verbele modale nu putem întreba: *Ce face?* Tot așa, nu putem întreba cu privire la verbele modale, care sînt determinări ale verbului, ci putem întreba numai: *Ce vrea să facă? Ce trebuie să facă?,* deci întrebuințînd deja verbul modal.

Ce poate fi atuncea – dacă este așa – paradigmatic și sintagmatic în construcția propoziției? Fiindcă paradigmatic și sintagmatic, înseamnă aici ori înăuntru, intern, înăuntrul nucleului – paradigmatic, ori în afara nucleului – determinare sintagmatică.

Și vedem că, într-adevăr, latina avea ca procedeu preferat determinarea paradigmatică, determinarea internă, peste tot; cum spuneam, cu exemplul de mai sus, și ceea ce se numește complement direct și determinările subiectului, toate se aflau în nucleu. Limbile romanice fac aicea o deosebire strictă între ceea ce este intern și ceea ce este extern: intern este ceea ce e determinare ori numai a subiectului, ori numai a verbului, iar extern este ceea ce e determinarea nucleului întreg. Deci: *L'uomo scrive; L'uomo buono scrive; L'uomo buono deve scrivere,* însă spunem: *L'uomo scrive una lettera; L'uomo scrive al suo amico; L'uomo scrive oggi una lettera al suo amico.*

Tot ceea ce este complement, adică determinare a nucleului, e în afara nucleului, ca determinare externă. Tot ceea ce este intern, adică privește numai subiectul sau numai verbul, este determinare internă.

Să vedem dacă se aplică acest principiu și la fraza complexă. Care era procedeul preferat în latină? Procedeul preferat în latină era: toate propozițiile secundare se puneau în propoziția principală, între subiect și predicat; de exemplu, o frază complexă:

„Darius, cum ex Europa in Asia rediiset, hortantibus amicis, ut Graeciam in potestatem suam redigeret, quod... classem quingentarum navium comparavit" (Darius, după ce s-a întors din Europa în Asia, fiind îndemnat de prieteni ca să reducă forțat Grecia sub stăpînirea sa, a pregătit o flotă de cinci sute de nave...)

Dacă propoziția subordonată denumește o determinare internă (de exemplu a subiectului), se plasează înaintea propoziției principale; dacă însă reprezintă o determinare externă (un complement), se plasează în afara propoziției principale.

Ce se întîmplă în limbile romanice? Să vedem aceasta cu exemple mai simple:

BDD-A1352 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:19 UTC)

– *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Oltenia*, II, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1970;
– *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. II, partea II, de Vasile Melnic, Vasile Pavel, Editura „Cartea Moldovenească", Chişinău, 1973.

Cît despre materialul nepublicat (avînd cel puţin statutul *Indicelui* – manuscris – citat în nota 16 de mai sus), acesta provine din arhivele institutelor de lingvistică ale Academiei Române, din Bucureşti, Cluj–Napoca, Iaşi şi Timişoara, fiind adunat de anchetatorii pentru *Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Transilvania; Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni: Banat; Crişana; Moldova şi Bucovina; Muntenia şi Dobrogea*. Numele lor este menţionat (în calitate şi de autori) pe foaia de titlu a volumelor deja tipărite din aceste lucrări, ori aflate sub tipar la Editura Academiei Române.

(În ceea ce priveşte publicarea acestei note, ţinem seama de o practică redacţională a „Buletinului Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»".)

BDD-A1352 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 13:10:19 UTC)